

BİBLİYOGRAFYA :

A. Komnene, *The Alexiad* (trc. Elizabeth A. S. Dawes), London 1928, s. 357, 359-362, 370-371, 375-378, 390, 392-393, 397, 399-407; a.e.: *Alexiad Malazgirt'in Sonrası* (trc. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 438, 440-443, 451, 453, 458-462, 479, 481-483, 486, 490-491, 493, 495-500; *Târih-i Âl-i Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, metin, s. 37; tercüme, s. 24; İbnü'l-Kalânîsi, *Târihu Dimaşk* (Amedroz), s. 158; Süryani Mikhail, *Chronique de Michel le syrien, patriarche jacobite d'Antioche: 1116-99* (nşr. ve trc. J. B. Chabot), Paris 1899-1924, III, 194-195, 204, 223; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 429-430; a.e. (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, X, 344-345; Ebü'l-Ferec, *Târih*, II, 346-347, 349-351; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 28; F. Chalandon, *Alexis Comnène Les Comnène, Jean II. Comnène et Manuel I. Comnène*, Paris 1910-12, I, 226-227; Abdülkerim Özyaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 62-64, 116-124; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 109-110, 160; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 57; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 9-35.

MUHARREM KESİK

el-MELİKÜ'L-ÂDİL I

(الملك العادل)

Ebü Bekr Seyfüddin el-Melikü'l-Âdil
Muhammed b. Eyyüb b. Şâdi
(ö. 615/1218)

Eyyübî hükümdarı
(1200-1218).

Muharrem 540'ta (Temmuz 1145) Dimaşk'ta veya Ba'lebek'te doğdu. Selâhaddin-i Eyyübî'nin kardeşleri arasında en kabiliyetli ve dirayetlisi olup Avrupalılar tarafından Saphadin diye tanınır. Diğer kardeşleri gibi iyi bir öğrenim gördü. Çok genç yaşta amcası Esedüddin Şirküh el-Mansûr ile ağabeyi Selâhaddin'in maiyetinde üçüncü Mısır seferine katıldı (564/1169). İlk büyük başarısını 1174 yılında Kenzüddevle isyanının bastırılmasında gösterdi.

Nüreddin Mahmud Zengî'nin ölümünün (569/1174) ardından Mısır nâibliğine getirilen el-Melikü'l-Âdil, bundan sonra Selâhaddin'in Mısır'da bulunduğu 1176-1177 ve 1180-1181 yılları arasındaki süre dışında Mısır'ı bir sultan gibi yönetti. Suriye'de Haçlılar'la mücadele eden Selâhaddin'e gerekli yardımları gönderdi ve Mısır'ı dış düşmanlara karşı başarıyla korudu, donanmayı güçlendirdi. 579 (1183) yılı başlarındaki Renaud de Châtillon'un Kızıldeniz harekâtını bastırarak Hi-

caz'ı ve baharat yolunu Haçlı tehlikesinden kurtardı. Aynı yıl Halep'e tayin edildi ve 582'ye (1186) kadar orada kaldı. Selâhaddin'in Harran'da ağır hasta yattığı günlerde devlet işlerini idare etti, ardından Selâhaddin'in oğlu el-Melikü'l-Azîz'in atabegi olarak yeniden Mısır'a gönderildi.

Bu arada Hittin Savaşı'nın kazanılması üzerine (583/1187) sultanın emriyle Mısır kuvvetlerinin başında Kudüs Haçlı Krallığı topraklarına girdi, Yafa ve Mecdelyaba'yı aldı. Beyrut'un ele geçirilmesinden sonra Selâhaddin ile birleşerek Askalân ve Kudüs şehirlerinin zaptında hazır bulundu (583/1187). Ertesi yıl sultanın Antakya Prinkepsliği topraklarının fethi sırasında Sûr'daki Haçlılar'a karşı Filistin topraklarını korudu ve Kerek-Şevbek kalelerini teslim aldı. Akkâ'nın Haçlı muhasarasından kurtarılması için harekete geçti ve yeni kuvvetlerle Akkâ ordugâhına geldi (15 Şevval 585 / 26 Kasım 1189). 20 Cemâziyelâhir 586'da (25 Temmuz 1190) 62.000 kişilik bir Frank kuvvetinin başlattığı saldırı el-Melikü'l-Âdil tarafından püskürtüldü, Franklar'dan 10-12.000 kişi öldürüldü.

el-Melikü'l-Âdil, İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard'la yapılan müzakerelerde sultana vekâlet etti. Hatta Richard'la arasındaki dostluk devam eden savaşa rağmen ilerledi. Richard, ona kız kardeşi Jeanne ile evlenip kendisiyle birlikte eski Kudüs Krallığı topraklarında sultan olmalarını bile teklif etti. el-Melikü'l-Âdil, 14 Şâban 586 (16 Eylül 1190) tarihinde meydana gelen Arsuf Muharebesi'nde ve Selâhaddin ile Takıyyüddin'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr arasında patlak veren anlaşmazlıkta siyasî ve askerî maharetini bir kere daha ispat etti. Bu sebeple sultan 588 (1192) yılında Ürdün ve el-Cezîre gibi çok önemli iki bölgeyi ona verdi.

Selâhaddin'in ölümü üzerine (589/1193) büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal Ali Dimaşk'ta sultan oldu, ancak el-Melikü'l-Âdil de iktidarı ele geçirmek arzusundaydı. Nitekim kardeşler arasında başlayan mücadeleler ona bu fırsatı verecekti. el-Melikü'l-Âdil önce Selâhaddin'in oğulları arasındaki mücadelede hakemlik yaptı ve başlangıçta el-Melikü'l-Efdal'in tarafını tuttu. Fakat onun beceriksizliğinin çabucak ortaya çıkmasıyla Mısır'a hâkim olan el-Melikü'l-Azîz tarafına geçti ve onun Dimaşk nâibi oldu (592/1196). 1197 yılında Alman Haçlı seferine karşı gerekli tedbirleri alan el-Melikü'l-Âdil, Yafa'ı geri aldı ve Haçlılar'la yeni bir anlaşma imzaladı. 595'te (1198) el-Melikü'l-Azîz'in beklenmeyen ölümü üzerine Mısır'daki emîr-

ler ikiye bölündü; bir kısmı el-Melikü'l-Âdil tarafını, bir kısmı Sarhad sahibi el-Melikü'l-Efdal tarafını tuttu. Giriştiği mücadelelerde başarılı olan el-Melikü'l-Âdil 596'da (1200) Mısır'ı ele geçirerek sultanlığını ilân etti. Bir yıl sonra Selâhaddin'in oğulları el-Melikü'l-Âdil'in elinden Dimaşk ve Mısır'ı almak için güç birliği yaptılarsa da bu girişim sonuçsuz kaldı ve yapılan anlaşmayla el-Melikü'l-Âdil büyük sultan olarak tanındı. 604 (1207) yılında Abbâsi Halifesi Nâsır-Lidînilâh tarafından saltanatı tasdik edildi. el-Melikü'l-Âdil kendi müdahalesini mahfuz tutarak ülkeyi çocukları arasında paylaştırdı; Mısır'ı el-Melikü'l-Kâmil'e, Dimaşk'ı el-Melikü'l-Muazzam'a, el-Cezîre'yi el-Melikü'l-Eşref'e, Diyarbekir'i el-Melikü'l-Evhad'a verdi.

1202 yılında Mardin Artuklular'ı ona tâbi oldu. 1207'de Trablus Haçlı Kontluğu'nu yola getirerek antlaşmaya mecbur etti. 1217'de Haçlılar'ın Suriye'ye yönelmesi üzerine Mısır'da bulunan el-Melikü'l-Âdil, oğlu el-Melikü'l-Muazzam'a yardım için Dimaşk'a geldi. Çok geçmeden Haçlılar Dimyat'ı muhasara etmek için Akkâ'dan Mısır'a yöndiler. Dimyat kuşatıldığı sırada el-Melikü'l-Âdil, Dimaşk yakınındaki Âlikin ordugâhında 7 Cemâziyelâhir 615 (31 Ağustos 1218) tarihinde vefat etti. Ertesi gün cenazesi Dimaşk'a getirilerek önce kalede defnedildi, daha sonra kendi adını taşıyan medresenin (el-Medresetü'l-Âdiliyye) bahçesindeki türbesine gömüldü (İbn Hallikân, V, 78). Yerine oğlu el-Melikü'l-Kâmil geçti.

el-Melikü'l-Âdil'in en büyük gayesi, iç isyanlar ve yeni bir Haçlı seferi karşısında devletin bütünlüğünü ve Eyyübî ailesinin menfaatlerini korumak olmuş; halkın refah ve emniyetine, din ve eğitim işlerine, ülkenin ıçta ve dışta barış içinde yaşamasına, zirce ve ticarete büyük önem vermiştir. Haçlılar arasındaki birliği önlemek ve kendi gelir kaynaklarını arttırmak için Selâhaddin gibi İtalyan şehir devletleriyle ticaret anlaşmaları yapmıştır. Devletin maliyesine büyük önem veren ve hazinayı daima dolu tutmaya özen gösteren el-Melikü'l-Âdil âlim ve edipleri himaye ederdi. Temelini Nüreddin Mahmud Zengî'nin attığı Dimaşk'taki Âdiliyye Medresesi'ni tamamlamak için çalışmışsa da buna ömrü vefa etmemiş, onun ölümünden sonra 619'da (1222) oğlu el-Melikü'l-Muazzam tarafından tamamlanan medreseye el-Medresetü'l-Âdiliyye el-Kübrâ adı verilmiştir (Nuaymî, I, 359). el-Melikü'l-Âdil zamanında reîsü'l-etibbâ olan Mühezzebüddin ed-Dahvâr'in meşhur bir

kütüphanesi vardı. el-Melikü'l-Kâmil'in yaptırdığı Kahire'deki İmam Şâfiî Türbesi'ne son şekli onun zamanında verilmiş (608/1211-12; *DİA*, XII, 32), Dimaşk'taki iç kale onun döneminde tamamlanmış, ayrıca Câmîu'l-İdeyn de bu devirde tesis edilmiştir (*İA*, XI, 304). O sırada Horasan'da yaşayan Fahreddin er-Râzî, el-Melikü'l-Âdil'in ilme büyük önem verdiğini duymuş ve *Te'sisü't-takdis* adlı eserini ona ithaf etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Berku's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, V, 51-57, 121, 137-138, 150, 154, 159-162; a.mlf., *el-Fethu'l-kussî* (nşr. M. Mahmûd Subh), Kahire 1962, bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, bk. İndeks; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I-II, bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Rauzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, bk. İndeks; a.mlf., *ez-Zeyl 'ale'r-Rauzateyn*, s. 111-113; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 74-79; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 359-363; II, 262-268; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, bk. İndeks; C. H. Becker, "el-Âdil", *İA*, I, 139-140; R. Hartmann, "Şam", a.e., XI, 304; H. A. R. Gibb, "al-Âdil", *EP* (Fr.), I, 203-204; A. Engin Bekaş, "Eyyûbiler", *DİA*, XII, 32.

RAMAZAN ŞEŞEN

el-MELİKÜ'L-ÂDİL II (الملك العادل)

Ebû Bekr Seyfüddîn
el-Melikü'l-Âdil Muhammed
b. el-Melikü'l-Kâmil Muhammed
b. el-Melikü'l-Âdil Muhammed
(ö. 645/1248)

Eyyûbî hükümdarı
(1238 - 1240).

615 (1218) veya 617'de (1220) doğdu. Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in üç oğlundan en küçüğüdür. Adı kaynaklarda ilk defa 627 (1230) yılında ağabeyi el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'un veli-ahtlıktan azledilmesiyle ilgili olarak zikredilir (İbn Vâsıl, IV, 278-279). Bu olaydan sonra Sultan el-Melikü'l-Kâmil Mısır'da bulunmadığı zamanlarda küçük oğlunu nâib olarak bırakmış ve 630'da (1233) onu resmen veli-aht tayin etmiştir. el-Melikü'l-Kâmil'in 635'te (1238) ölümü üzerine Dimaşk'ta toplanan emirler Kahire'de bulunan II. el-Melikü'l-Âdil'i sultan seçtiler, amcasının oğlu el-Melikü'l-Cevâd Yûnus'u da onun Dimaşk nâibi olarak tayin ettiler. Emirlerin tercihlerini bu yönde kullanmalarının sebebi zayıf olan bu melikler istedikleri gibi yönetebileceklerini düşünmeleri idi. II. el-Melikü'l-Âdil'in ilk

icraatlarından biri Halep'e elçi gönderip babasının döneminde olduğu gibi hutbenin kendi adına okunmasını talep etmesidir. Ancak bu isteği kabul edilmedi.

Kerek hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd, amcası el-Melikü'l-Kâmil ile henüz hayatta iken yaptığı anlaşmaya dayanarak Dimaşk nâibliğini istiyordu. Dimaşk'ın el-Melikü'l-Cevâd'a verilmesi yüzünden Filistin'in sahil bölgelerini işgal eden el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un üzerine yürüyen el-Melikü'l-Cevâd Yûnus onu yenerek bu bölgeleri topraklarına kattı. el-Melikü'l-Cevâd'ın gereğinden fazla güçlendiğini düşünen II. el-Melikü'l-Âdil ona bu toprakları el-Melikü'n-Nâsır'a bırakmasını emretti. el-Melikü'l-Cevâd'ın Dimaşk'a döndüğünde hutbede II. el-Melikü'l-Âdil'den sonra kendi ismini okutarak bağımsız hareket etmeye başlaması, Suriye'deki diğer Eyyûbî melikleri ile kendisine karşı planlar yapması ve halka zulmetmesi üzerine II. el-Melikü'l-Âdil, onun Dimaşk nâibi yapılmasında etkili olan emirlerden İmâdüddin İbn Şeyhüşşü'yûh'u gönderip Dimaşk'ı ondan teslim almasını istedi. Bunun karşılığında el-Melikü'l-Cevâd'a bazı yerleri iktâ olarak vermeyi teklif ettiğini kendisine bildirmesini söyledi. Sultanın teklifini kabul etmediği gibi Emîr İmâdüddin'i de öldürten el-Melikü'l-Cevâd, el-Melikü'l-Kâmil'in Sincar'da ve doğu bölgelerinde hüküm süren büyük oğlu el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'a sahip olduğu Sincar, Rakka ve Âne karşılığında Dimaşk'ı vermeyi önerdi. Teamüle göre kendisinin Eyyûbî sultanı olması gerektiğini düşünün, ancak hem daha babasının sağlığından veli-ahtlıktan azledildiğinden hem de babasının vefatı esnasında Rahbe'yi kuşatmakta olduğundan kendisi dışında gelişen olaylara müdahale edemeyen el-Melikü's-Sâlih bu defa fırsatı kaçırmayıp el-Melikü'l-Cevâd ile anlaştı ve Dimaşk hâkimi oldu (Cemâziyelâhîr 636 / Ocak 1239). Dimaşk ve yöresinin elinden çıktığını gören II. el-Melikü'l-Âdil buna karşılık el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd ile ittifak yaptı.

Genç ve tecrübesiz II. el-Melikü'l-Âdil, babasının yıllarca uğraşıp düzelttiği hazineyi kısa zamanda tükettiği gibi devlet işlerini terkedip sefahate daldı. Kendisiyle ittifak yaparak Mısır'a gelen el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un tesiri altında kalan, hatta onun teşvikiyle bazı devlet adamlarını tutuklayan II. el-Melikü'l-Âdil, babasının tecrübeli kumandan ve memlüklerini ikinci plana itip henüz eğitimlerini tamamlamamış genç memlüklerini devlet kademelerinde yükseltti. Bu umumi

memnuniyetsizlik üzerine Eşrefiyye ve Kâmilîyye gruplarının ileri gelenleri tecrübeli olması sebebiyle el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'a mektup göndererek onu Mısır'a davet ettiler. Hatta Türk kökenli memlük emirleri II. el-Melikü'l-Âdil'e karşı isyan edip Bilbis'te çarpıştırlarsa da yenilerek el-Melikü's-Sâlih'in hizmetine girdiler. Bu olaydan sonra emirler II. el-Melikü'l-Âdil'i tahttan indirmek için bir teşebbüste daha bulundular. Sultan durumu farkedince tedbir aldı. el-Melikü's-Sâlih ordusuyla Mısır'a yaklaştığında yeni bir karışıklığın çıkmasından rahatsız olan Abbâsî Halifesi Müstansır-Billâh'ın araya girmesiyle mevcut statüyü koruyan bir anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre Mısır ve Güney Filistin II. el-Melikü'l-Âdil'e, Filistin'in kuzey kısımları ve Ürdün vadisi el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'da, Dimaşk ve Suriye'nin güneyi ise el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'a kalacaktı.

Ancak bu sırada yeğeni el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'un Nablus'ta bulunmasından faydalanan Ba'lebek hâkimi el-Melikü's-Sâlih İmâdüddün İsmâil ile Humus hâkimi el-Melikü'l-Mücâhid Esedüddin Şîrkûh'un birlikte Dimaşk'ı ele geçirmeleri (637/1239-40) durumu değiştirdi. İsmâil ve Şîrkûh'un II. el-Melikü'l-Âdil'in nâibi olduklarını belirterek hutbeyi onun adına okutmaları Mısır'da sevinçle karşılandı. Bu gelişme el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'un yalnız kalmasına ve II. el-Melikü'l-Âdil ile bozuştuktan sonra Kerek'e dönen el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd'un eline düşmesine sebep oldu. Duruma memnun olan II. el-Melikü'l-Âdil 100.000 dinar (başka bir rivayete göre 400.000) karşılığında kardeşinin kendisine teslim edilmesini istedi, fakat teklifi kabul görmedi. el-Melikü'n-Nâsır, Ramazan 637'de (Nisan 1240) yaklaşık altı ay hapiste tuttuğu el-Melikü's-Sâlih Eyyûb'u serbest bıraktı ve hâkim olduğu topraklarda hutbeyi onun adına okuttu. Ancak Kudüs'ten Mısır'a doğru yola çıkan el-Melikü'n-Nâsır ve el-Melikü's-Sâlih, II. el-Melikü'l-Âdil'in ve ona yardımcı gelen amcası İmâdüddin İsmâil'in orduları arasında kaldıklarından savaşmaya cesaret edemediler.

II. el-Melikü'l-Âdil, bu olaydan kısa bir müddet sonra başta İzzeddin Aybek el-Esmer olmak üzere Eşrefiyye ve Kâmilîyye'nin kumandanları tarafından Zilkade 637'de (Haziran 1240) Bilbis'te tutuklandı. Mısır'a davet edilen el-Melikü's-Sâlih Eyyûb tahta geçirildi. Ağabeyi tarafından uzun süre Kahire Kalesi'nde hapiste tutulan II. el-Melikü'l-Âdil 12 Şevval 645'